

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Π4.3.1

**Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες
για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές**

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ (EFNILE)

Θεσσαλονίκη 2013

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «*Διαμόρφωση Μεθοδολογίας Ψηφιακής Διαμόρφωσης των σχολικών βιβλίων και έντυπου εκπαιδευτικού υλικού για τα Γλωσσικά μαθήματα, Ψηφιακή Διαμόρφωση των σχολικών βιβλίων για τα Γλωσσικά μαθήματα, Αναζήτηση και Προσαρμογή πρόσθετου Εκπαιδευτικού υλικού για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας*» (MIS: 296442) - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους. Η ανωτέρω πράξη υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση».

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι .Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π4.3.1 Σώμα κειμένων και Συμφραστικοί Πίνακες για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

**ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ
ΣΥΜΦΡΑΣΤΙΚΟΥ ΠΙΝΑΚΑ ΛΕΞΕΩΝ («ΑΝΕΜΟΣΚΑΛΑ»)¹**

ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ

Κ.Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Χρήστος Δανιήλ

Περιεχόμενα

A. Γραμματολογικές και θεωρητικές εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	4
B. Προτεινόμενες Δραστηριότητες για την αξιοποίηση του ΣΠΛ για τη διδασκαλία της ποίησης του Κ.Γ. Καρυωτάκη στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	6
1. Αξιοποίηση του ΣΠΛ για το σύνολο του έργου του Κ.Γ. Καρυωτάκη.....	6
2. Αξιοποίηση του ΣΠΛ σε συγκεκριμένα ποιήματα του Κ.Γ. Καρυωτάκη: Παραδειγματική χρήση του ΣΠΛ στο ποίημα «Πρέβεζα»	9
Γ. Βιβλιογραφικές προτάσεις	12

¹ Το ψηφιακό περιβάλλον είναι διαθέσιμο εδώ: <http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/index.html>. Στο κείμενο που ακολουθεί όπου ΣΠΛ εννοείται «Συμφραστικός Πίνακας Λέξεων».

A. Γραμματολογικές και θεωρητικές εισαγωγικές παρατηρήσεις

Ποιητής του μεσοπολέμου ο Καρυωτάκης εντάσσεται γραμματολογικά στους νεοσυμβολιστές ποιητές της περιόδου. Στη βιβλιογραφία οι ποιητές αυτοί ονομάζονται και νεορομαντικοί, καθώς το ρεύμα του συμβολισμού εμφανίζει ορισμένα κοινά στοιχεία με τον ρομαντισμό (έμφαση στο ρόλο της μεταφοράς, της εικόνας, του μύθου και του συμβόλου στην ποίηση· ενισχυμένος ρόλος ποιητή που έχει την ικανότητα να βλέπει πίσω από τα αντικείμενα του πραγματικού κόσμου τις ουσίες που κρύβονται στον ιδεατό· ενισχυμένος ρόλος φαντασίας κ.ά.) και έρχεται σε αντίθεση με την απάθεια του παρνασσισμού και την λεπτομερειακή απόδοση της πραγματικότητας του νατουραλισμού, που προηγήθηκαν. Άλλωστε, κατά τον Baudelaire, η ακριβής αποτίμηση καταστρέφει την ανάμνηση και η τέχνη είναι μια μνημονική του ωραίου.

Τα βασικά γνωρίσματα του συμβολισμού εντοπίζονται και στο κύριο σώμα του έργου του Καρυωτάκη. Στην ποίησή του, η κυρίαρχη θεματική αναφέρεται στη διάσταση ανάμεσα στις επιθυμίες και τα ιδανικά του ποιητικού υποκειμένου και στην περιβάλλουσα αντικειμενική πραγματικότητα. Βρίσκεται δηλαδή σε αντιστοιχία με την κυρίαρχη θεματική των Γάλλων συμβολιστών και των καταραμένων ποιητών (απογοήτευση, αίσθημα spleen, ανίας και επιθυμίας φυγής κ.ά.) τους οποίους γνωρίζει καλά, καθώς μάλιστα τους μεταφράζει. Σύμφωνα με τον Ε.Γ. Καψωμένο (1990) η κεντρική θεματική αντίθεση του καρυωτακικού έργου συνίσταται στην πεποίθηση πως ο κόσμος στον οποίο δρα το ποιητικό υποκείμενο είναι απατηλός και νόθος, είναι το φαινόμενο, ενώ ο αλλοτινός κόσμος, ο μακρινός, ο ονειρικός και ο παρελθοντικός, είναι η ουσία. Στην αντίθεση αυτή εδράζονται και τα επιμέρους αντιθετικά θεματικά μοτίβα που καταγράφονται στην ποίηση του Καρυωτάκη: ευτυχισμένο παρελθόν vs δυστυχισμένο παρόν, νοσταλγία ιδανικού παρελθόντος (που ενδεχομένως δεν υπήρξε ποτέ) vs σκληρή σημερινή πραγματικότητα, όνειρα και επιδιώξεις vs ανικανοποίητο και ανεκπλήρωτο αίσθημα.

Και ενώ οι υπόλοιποι νεοσυμβολιστές του μεσοπολέμου παραμένουν (κατά το μάλλον ή ήττον) σε αυτό το επίπεδο της θεματικής, ο Καρυωτάκης με την τρίτη του και τελευταία συλλογή, *Ελεγεία και Σάτιρες* (1927), κυρίως με την ενότητα *Σάτιρες*, δείχνει να διαφοροποιείται: υιοθετεί έναν λόγο υπονομευτικό, οξυδερκή, ειρωνικό και σαρκαστικό. Δεν αρνείται την πραγματικότητα που βιώνει για να αναζητήσει το ιδανικό στο όνειρο, αλλά παραμένει εστιασμένος εκεί προκειμένου να την υπονομεύσει και να τη σαρκάσει. Δεν επιλέγει τη συμβολιστική φυγή αλλά τη σύγκρουση. Η θέαση και η καταγραφή της πραγματικότητας είναι τα στοιχεία εκείνα στα οποία βασίζεται ο Τέλλος Άγρας (1938) και εντοπίζει στην τελευταία φάση της ποίησης του Καρυωτάκη την ύπαρξη μιας ρεαλιστικής εκφραστικής προοπτικής· διακρίνει μάλιστα τρεις θεματικές κατηγορίες του ρεαλισμού του

Καρυωτάκη: τον φιλολογικό, τον κοινωνικό και τον πολιτικό ρεαλισμό. Η παρατήρηση αυτή δεν σημαίνει ότι ο Καρυωτάκης εγκαταλείπει τη συμβολιστική του εκφραστική για να υιοθετήσει μια ρεαλιστικότερη, παραδοσιακότερη ποιητική. Αντίθετα, μαζί με τα παραδοσιακά εκφραστικά μέσα χρησιμοποιεί στοιχεία που προοιωνίζονται τον επερχόμενο μοντερνισμό. Η ειρωνική ματιά, η (αυτο)σαρκαστική κοινωνική καταγγελία, η αυξημένη δραματικότητα, η χρήση καθημερινού, μη συμβατικώς ποιητικού, λεξιλογίου, ο πολυγλωσσισμός κ.ά είναι στοιχεία που θα βρούμε στην ποίηση της επόμενης του Καρυωτάκη γενιάς, της γενιάς του Τριάντα.

Υπό αυτή την έννοια, ο Καρυωτάκης διαφοροποιείται από τους ποιητές και τις ποιητικές επιλογές της γενιάς του. «Μας ξεπέρασεν όλους, αμέσως κι εξακολουθητικά», κατά την έκφραση του Άγρα, και, χωρίς κάτι τέτοιο να δικαιολογείται από τη θεματική της ποίησής του και το χαμηλόφωνο του ύφους του, λογίζεται στου μείζονες νεοέλληνες ποιητές. Ο πιο μείζων ποιητής από τη χωρία των ελάσσονων του μεσοπολέμου. Μείζων, για τον επιπρόσθετο λόγο ότι ο Καρυωτάκης, μαζί με τον Καβάφη, επηρέασαν και εξακολουθούν να επηρεάζουν, όσο κανείς άλλος, την ποιητική των μεταγενέστερων: της γενιάς του Τριάντα (π.χ. Σεφέρης, Ρίτσος), των μεταπολεμικών (π.χ. Αναγνωστάκης, Πατρίκιος, Ευαγγέλου, Λεοντάρης), τους ακόμη νεότερους (π.χ. Τραϊανός, Πούλιος, Γκανάς).

Ένα στοιχείο που θα πρέπει να λάβει υπόψη του ο εκπαιδευτικός κατά τη διδασκαλία της καρυωτακικής ποίησης είναι πως η ερμηνεία αυτής έχει, ατυχώς ορισμένες φορές, επικαθοριστεί από τα βιογραφικά δεδομένα του ποιητή, και συγκεκριμένα την πράξη της αυτοκτονίας του· με τρόπο άστοχο ερμηνευτικά και άκυρο θεωρητικά, αναζητώνται, με τρόπο αυθαίρετο, στοιχεία στο καρυωτακικό έργο που προοικονομούν το τέλος του βίου του ποιητή· η λογοτεχνία όμως και η ερμηνεία της, πολύ περισσότερο η διδασκαλία της, θα πρέπει να αποσυνδεθούν από ερασιτεχνικές απόπειρες ψυχογράφησης του συγγραφέα και να εστιάζουν στο κατεξοχήν αντικείμενό τους: το ίδιο το ποιητικό έργο. Με το ΣΠΛ ο εκπαιδευτικός έχει στα χέρια του ένα ακόμη εργαλείο προκειμένου να θέσει στο κέντρο του ενδιαφέροντος τα ποιητικά κείμενα και όχι τους μύθους που συνδέονται με αυτά.

Β. Προτεινόμενες Δραστηριότητες για την αξιοποίηση του ΣΠΛ για τη διδασκαλία της ποίησης του Κ.Γ. Καρυωτάκη στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

1. Αξιοποίηση του ΣΠΛ για το σύνολο του έργου του Κ.Γ. Καρυωτάκη

Με βάση το προηγούμενο σκεπτικό και λόγω του ευσύνοπτου του έργου του Καρυωτάκη (τρεις εκδοθείσες ποιητικές συλλογές: *Ο πόνος των ανθρώπων και των πραγμάτων*, 1919, *Νηπενθή*, 1921, *Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) πρότασή μας είναι να γίνει προσπάθεια ώστε η αξιοποίηση του ΣΠΛ στη διδασκαλία της ποιητικής του Καρυωτάκη να αφορά, κατά το δυνατό, το σύνολο του ποιητικού του έργου.² Ανεξάρτητα από το κείμενο που θα δώσει το αφετηριακό έναυσμα, ανεξάρτητα από τα ποιήματα που συμπεριλαμβάνονται στα εκάστοτε σχολικά εγχειρίδια, θεωρούμε πως το καρυωτακικό ποιητικό σύμπαν μπορεί να ειπωθεί ως ολότητα και αναλόγως να αντιμετωπιστεί. Άλλωστε το προτεινόμενο Νέο Πρόγραμμα Σπουδών για το Νέο Σχολείο (Σχολείο 21^{ου} αιώνα) για τη Νεοελληνική Λογοτεχνία, το οποίο αποσκοπεί στη δημιουργία κριτικών αναγνωστών που να είναι σε θέση να διαλεχθούν με τα κείμενα και να αιτιολογούν τις προσωπικές τους ερμηνείες αλλά και τις ερμηνείες των συναναγνωστών τους, δομείται στους άξονες των διδακτικών ενοτήτων και όχι στη διδασκαλία ενός μεμονωμένου κειμένου. Οι δραστηριότητες που προτείνονται στη συνέχεια δεν αποτελούν από μόνες τους διδακτικά σενάρια. Μπορούν όμως να αποτελέσουν τμήματα, να ενταχθούν στα σενάρια που θα εκπονήσει ο εκάστοτε εκπαιδευτικός ανάλογα με τη διδακτική ενότητα που εφαρμόζει. Υπό την έννοια αυτή, ο εκπαιδευτικός μπορεί ελεύθερα να επιλέξει τα καρυωτακικά εκείνα ποιήματα που εξυπηρετούν καλύτερα τη στόχευση που έχει θέσει, ενώ οι μαθητές μπορούν ελεύθερα να περιηγηθούν στο καρυωτακικό ποιητικό σύμπαν και να εστιάσουν στα κείμενα εκείνα που προξενούν το αναγνωστικό τους ενδιαφέρον και πιθανόν τους προκαλούν αναγνωστική απόλαυση.

1.α. Αναζήτηση παράλληλων ομόθεμων χωρίων

Στις δραστηριότητες αυτού του τύπου οι μαθητές μπορούν, ανάλογα το σενάριο στο οποίο θα ενταχθούν και την τάξη στην οποία βρίσκονται, να εργαστούν ως προς τη συγκρότηση ενός ανθολογίου ποιημάτων που εμπεριέχουν τον βασικό όρο αναζήτησης. Μπορούν επίσης να παρουσιάσουν σχολιαστικά ενδεικτικά παραθέματα στα οποία εντοπίζεται ο βασικός όρος αναζήτησης και να προβούν σε συγκριτικά σχόλια ως προς την πυκνότητα εμφάνισης του όρου ή ως προς τη σημασία που αυτός λαμβάνει σε κάθε ποίημα. Ο εκπαιδευτικός ή οι μαθητές,

² Ο αναγνώστης-ερευνητής πρέπει να έχει υπόψη του πως το εργαλείο συμφραστικών πινάκων λέξεων της *Ανεμόσκαλας* αποτελεί ένα μόνο πρώτο βήμα: μπορεί να λειτουργήσει ως αφετηρία αλλά όχι ως τέλος, καθώς κάθε ερευνητική δραστηριότητα πρέπει να επεκταθεί στο σύνολο του έργου κάθε ποιητή (στην *Ανεμόσκαλα* δημοσιεύονται επιλεγμένες συλλογές και όχι Άπαντα) αλλά κυρίως να μην περιορίζει το ερευνητικό ερώτημα στις δυνατότητες ενός ψηφιακού εργαλείου.

ανάλογα με τις στοχεύσεις του σεναρίου που ακολουθούν, μπορούν στη συνέχεια να εστιάσουν σε ορισμένα από τα ευρήματα των αναζητήσεων, που κατά την κρίση τους θα έπρεπε να σχολιαστούν και να συζητηθούν διεξοδικότερα.

Ενδεικτικά παραδείγματα

- Αναζήτηση παράλληλων χωρίων ως προς τις λέξεις *ποιη** και *τραγουδ** προκειμένου να εντοπιστούν και να ανιχνευτούν οι απόψεις που καταγράφονται στα ποιήματα του Καρυωτάκη για την ποίηση. Η παρουσίαση της δραστηριότητας θα πρέπει να λάβει στην ανάπτυξή της υπόψη τη θέση ότι σχεδόν τα μισά ποιήματα του Καρυωτάκη είναι και ποιήματα ποιητικής (Φραντζή 1998: 132), ενώ θα πρέπει να συσχετισθεί και με τη θέση του συμβολιστικού κινήματος για σύνδεση της ποίησης με τη μουσική. Ειδικά η αναζήτηση του όρου *τραγουδ** καλό θα ήταν να λάβει υπόψη της στο σχεδιασμό της και τις πολλές μελοποιήσεις που έλαβαν τα ποιήματα του Καρυωτάκη.
- Αναζήτηση παράλληλων χωρίων ως προς τις λέξεις *νοστ**. Οι μαθητές θα πρέπει να σχολιάσουν τη συχνότητα εμφάνισης λέξεων που σχετίζονται με την έννοια της *νοσταλγίας* και τη σημασία που αυτή λαμβάνει στην ποίηση του Καρυωτάκη (βλ. τα όσα δηλώθηκαν εισαγωγικά για τη θεματική της ποίησης του Καρυωτάκη). Η δραστηριότητα μπορεί να γίνει αντισημειωτική με την αναζήτηση χωρίων που περιέχουν την έννοια της *προσμονής* (*προσμ**).

Άλλες έννοιες που μπορούν να αναζητηθούν στην ποίηση του Καρυωτάκη προκειμένου να ελεγχθεί και να σχολιαστεί η σημασία τους στη συγκρότηση του καρυωτακικού ποιητικού σύμπαντος:

- *Φύση* (και συναφείς έννοιες: *λουλουδ**, *αέρ**, *χώμα** κ.α.) Στη δραστηριότητα αυτή ο εκπαιδευτικός καλό θα είναι να έχει υπόψη του τη μελέτη της Βογιατζόγλου για τους κήπους του Καρυωτάκη (1988) και το ρόλο τους στην διαμόρφωση της ποιητικής του έκφρασης.
- *Παιγνίδι* (*παίζ**) Η πληθώρα των ευρημάτων θα πρέπει να σχολιαστεί ερμηνευτικά και σε αντίστιξη με την επικρατούσα άποψη για την καρυωτακική ποίηση
- *Γέλιο* (*γελ**, *χαμόγελ**) Σε συνέχεια της προηγούμενης δραστηριότητας θα πρέπει να δοθεί έμφαση στη διάκριση του είδους του γέλιου στο οποίο αναφέρονται τα καρυωτακικά ποιήματα: γέλιο ευφρόσυνο, γέλιο ειρωνείας, σαρκασμού, απουσία γέλιου, νοσταλγία του γέλιου κ.ο.κ.
- *Αγάπη* (*αγάπ**, *ερωτ**). Τα δεκάδες ευρήματα της αναζήτησης θα πρέπει να ταξινομηθούν και να σχολιαστούν ανάλογα με τις διαστάσεις που λαμβάνουν σε κάθε περίπτωση. Η ομαδοποίηση των ευρημάτων θα αναδείξει τη δεσπόμενη στάση του ποιητή ως προς το θέμα αυτό.

- Προτείνεται ακόμη η αναζήτηση της λέξης *Καρυωτακ** στο έργο των άλλων νεώτερων του ποιητών. Η ανάγνωση και ο ερμηνευτικός σχολιασμός των αντίστοιχων χωρίων θα αναδείξει τον τρόπο που οι νεώτεροι προσέλαβαν την ποίηση του Καρυωτάκη, αλλά και θα δώσει αφορμή για σχολιασμό της έννοιας του καρυωτακισμού (η οποία εν ολίγοις συνίσταται στην πεισιθάνατη αντιμετώπιση της ζωής έτσι όπως αυτή εντοπίζεται στο έργο των νεώτερων ποιητών, αλλά και στη μυθοποίηση του προσώπου του Καρυωτάκη, από νεώτερους ομότεχνούς του).

1.β. Αναζήτηση παράλληλων χωρίων - Συνδυαστική αναζήτηση αντιθετικών εννοιών

Στις δραστηριότητες αυτού του τύπου οι μαθητές αναζητούν στην ποίηση του Καρυωτάκη χωρία στα οποία εμφανίζονται αντιθετικές μεταξύ τους έννοιες. Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στις περιπτώσεις εκείνες στα οποία οι αντιθετικές έννοιες εμφανίζονται στο ίδιο ποίημα. Άλλωστε η ποίηση του Καρυωτάκη, καθώς προαναφέραμε, δομείται στη βάση επιμέρους ή κεντρικών αντιθέσεων.

Ενδεικτικά παραδείγματα

- Αναζήτηση παράλληλων χωρίων ως προς τις λέξεις *ζωη** και *θανατ**. Στη δραστηριότητα αυτή ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί ώστε η προσέγγιση των μαθητών να γίνει με βάση τα κειμενικά δεδομένα των ποιημάτων. Οι εύκολες εξωλογοτεχνικές προσεγγίσεις βάσει βιογραφικών δεδομένων λειτουργούν αυτοποιημένα και αποπροσανατολιστικά (ενώ τις περισσότερες φορές διατυπώνονται ερήμην ή και αντίθεση με τα κειμενικά δεδομένα).
- Αναζήτηση παράλληλων χωρίων ως προς τα ζεύγη των εννοιών του χρόνου (παρελθόν vs μέλλον). Οι μαθητές αναζητούν χωρία που σχετίζονται με το παρελθόν (μέσω της αναζήτησης λέξεων όπως *παλι**, *χθες*, *τότε*, *πριν*, *προτού* κ.ά.) και με το μέλλον (*μέλλο**, *αύρι** κ.ά.) και σχολιάζουν τη συχνότητα εμφάνισής τους και τις σημάνσεις (θετικές ή αρνητικές) που λαμβάνουν τα δύο αυτά χρονικά επίπεδα.
- Άλλα ενδεικτικά αντιθετικά ζεύγη που μπορούν να αναζητηθούν προκειμένου να αναδειχθεί η αντιθετική τους σημασία και η διάρθρωση της ποίησης του Καρυωτάκη σε ζεύγη αντιθέτων:
 - *Φως* vs *σκοτάδ**
 - *Ήλιο** vs *φεγγάρ**
 - *Χαρά*, *χαρουμ** vs *λυπη**
 - *Ειρήν** vs *πόλεμ**

2. Αξιοποίηση του ΣΠΛ σε συγκεκριμένα ποιήματα του Κ.Γ.

Καρυωτάκης: Παραδειγματική χρήση του ΣΠΛ στο ποίημα «Πρέβεζα»

Εφόσον ο εκπαιδευτικός επιλέξει να αξιοποιήσει τον ΣΠΛ στοχευμένα σε ένα ποίημα του Καρυωτάκη, θα πρέπει να τροποποιηθεί ανάλογα και η χρήση του Πίνακα. Η εξέταση του κάθε ποιήματος ωθεί και στην ανάλογη διαφοροποίηση της χρήσης του. Ασφαλώς και μπορεί να συνδυαστεί με κάποιες από τις προτεινόμενες δραστηριότητες που αφορούν στο σύνολο του καρυωτακικού έργου, χρειάζεται όμως εξειδίκευση και διαφοροποίηση ώστε να αναδειχθεί η ιδιαιτερότητα του κάθε έργου.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται παραδειγματικές δραστηριότητες αναφορικά με το ποίημα του Καρυωτάκη «Πρέβεζα». Το ποίημα αυτό δεν εντάσσεται σε κάποια συλλογή, καθώς είναι ένα από τρία τελευταία ποιήματα που ο Καρυωτάκης συνέγραψε πριν από το θάνατό του και βρέθηκαν στο αρχείο του ποιητή. Τεχνοτροπικά και θεματικά προσεγγίζει την ποιητική που ο Καρυωτάκης έχει κατακτήσει με τις *Σάτιρες*. Πρόκειται για το πλέον διαδεδομένο έργο του ποιητή, και λόγω των μελοποιήσεων που έχει λάβει. Για το λόγο αυτό συνίσταται κατά τη διδασκαλία του και η χρήση άλλων πολυμεσικών υλικών, όπως η ακρόαση των μελοποιήσεων αυτών.

Η ένταξη των μελοποιήσεων κατά τη διδασκαλία του ποιήματος θα δώσει την ευκαιρία να συζητηθεί η διαφορετική λειτουργία της τέχνης της ποίησης και του τραγουδιού, αλλά και να συζητηθούν ερμηνευτικά θέματα του ποιήματος. Καθώς από την πλέον διαδεδομένη μελοποίηση του ποιήματος, από τον Γιάννη Γλέζο με ερμηνεία από τον Βασίλη Παπακωνσταντίνου, απουσιάζει η τελευταία στροφή του ποιήματος, ο ακροατής του τραγουδιού σχηματίζει στρεβλή εικόνα για το ποίημα και το νόημά του. Ακροάται μόνο το πρώτο μέρος/ενότητα του ποιήματος, το οποίο αποτελείται από τις πέντε πρώτες στροφές και όπου το ποιητικό υποκείμενο, με τρόπο ειρωνικό και σαρκαστικό, περιγράφει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της πόλης που το φιλοξενούν προσδίδοντάς τα αρνητικές σημάνσεις. Οι συνήθειες της καθημερινότητας, συνήθειες του βίου, λογίζονται ως εκδηλώσεις θανάτου. Όλες οι περιγραφές παρουσιάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να συντείνουν στη δημιουργία μιας ατμόσφαιρας εγκλεισμού, να συντελούν στη βίωση από το ποιητικό υποκείμενο ενός τραγικού αδιεξόδου. Η κορύφωση, αλλά και η τραγική διέξοδος από τα παραπάνω παρουσιάζονται στο δεύτερο μέρος/ενότητα του ποιήματος, το οποίο όμως απουσιάζει από το ομότιτλο τραγούδι. Το ποιητικό υποκείμενο συμμετέχει κι αυτό στη μοναδική «ευκαιρία διασκέδασης» που του προσφέρει η ζωή στην Επαρχία (ο τίτλος στον οποίο είχε καταλήξει ο Καρυωτάκης για το συγκεκριμένο ποίημα) στην παρακολούθηση δηλαδή της ταφής ενός ανθρώπου από «αηδία». Αξίζει να σημειωθεί πως στο συγκεκριμένο ποίημα, το τελευταίο του Καρυωτάκη, το ποιητικό υποκείμενο τοποθετείται στους επιβιώσαντες και στους διασκεδάζοντες με τον πόνο των άλλων.

Ο Ξ. Κοκόλης ο οποίος προσέγγισε ερμηνευτικά το ποίημα (1996) βασισμένος στα κειμενικά του δεδομένα, καταλήγει στη μελέτη του με τη εξής χαρακτηριστική διατύπωση/αξιολόγηση: «Δεν ενδιαφέρει εδώ (μάλλον δεν ενδιαφέρει και γενικότερα) για ποιους ακριβώς λόγους αυτοκτόνησε ο Καρυωτάκης. Ενδιαφέρει όμως –και πολύ- να μην ταυτίζουμε τον Κ με τον ποιητή· ούτε αυτόν που μπορεί να ‘επέθαινε από αηδία’ με τον Κ. Γ. Καρυωτάκη. Το ποίημα ‘Πρέβεζα’ (ή ‘Επαρχία’) θα ήταν ένα πολύ σπουδαίο λογοτέχνημα, κι αν ακόμη είχε πέσει ανυπόγραφο από τον ουρανό».

Δραστηριότητα για τη λέξη Θάνατος

Οι μαθητές καλούνται να αναζητήσουν τη λέξη *θάνατος* στο έργο του Καρυωτάκη προκειμένου να διαπιστωθεί η πυκνωσή της χρήσης της στο συγκεκριμένο ποίημα. Είναι χαρακτηριστικό ότι το εναρκτήριο ποίημα της πρώτης του συλλογής τιτλοφορείται «Θάνατοι» ενώ η καταληκτική λέξη του τελευταίου ποιήματός του είναι η λέξη *κηδεία*.

Δραστηριότητα για τη λέξη κάργες

Στο αντιλεξικό του Βοσταντζόγλου η λέξη *κάργια* εντάσσεται στην ίδια ομάδα λέξεων με άλλα ωδικά πτηνά. Ένα από αυτά είναι και οι *κουρούνες*. Η αναζήτηση της λέξης *κουρούνες* στον ΣΠΛ του Νίκου Εγγονόπουλου θα αναδείξει το χωρίο όπου διατυπώνεται η ερώτηση: *πού είναι οι κουρούνες/ που είδε ο ποιητής* το οποίο εντάσσεται στο ποίημα «Κλεαρέτη Δίπλα – Μαλάμου» του Νίκου Εγγονόπουλου. Εδώ η διακειμενική παραπομπή στον Καρυωτάκη είναι διπλή. Τόσο στο ποίημα «Πρέβεζα» με την αναφορά στις *κουρούνες* όσο και με το όνομα που εμπεριέχεται στον τίτλο του ποιήματος και το οποίο συνομιλεί διακειμενικά με το ποίημα «Σταδιοδρομία» του Καρυωτάκη όπου υπάρχει αναφορά στην ποιήτρια Κλεαρέτη Δίπλα – Μαλάμου.

Δραστηριότητα για τη λέξη ήλιος

Μία από τις τολμηρές στη σύλληψή της εκφράσεις του ποιήματος είναι η διασύνδεση του ήλιου (που στην νεοελληνική γραμματεία έχει συνδυαστεί με την έννοια της ζωής – ζωοδότης ήλιος) με την έννοια του θανάτου. Η αναζήτηση της λέξης *ήλιος* στον ΣΠΛ του Κάλβου θα εντοπίσει το χωρίο από την ωδή «Εις θάνατον» όπου και απαντάται η εικόνα του ηλίου που συνδέεται τόσο με τη ζωή όσο και με τον θάνατο: *ο ήλιος κυκλοδίωκτος,/ ως αρχήνη, μ’ εδίπλωνε/ και με φως και με θάνατον/ακαταπαύστως*. Στην αναζήτηση της λέξης *Κάλβο** στον ΣΠΛ του Καρυωτάκη θα εντοπίσουμε το ποίημά του «Εις Ανδρέαν Κάλβον». Ο Καρυωτάκης φαίνεται πως είχε μελετήσει τους ποιητικούς τρόπους του Κάλβου, απ’ όπου πιθανώς να αντλεί και την ποιητική αυτή ιδέα.

Δραστηριότητα για τις λέξεις *δραχμαί, Βάσις, Τραπεζής*

Με αφορμή τη λέξη *δραχμαί* γίνεται αναζήτηση προκειμένου να ευρεθεί εάν ο Καρυωτάκης χρησιμοποιεί τον λόγιο τύπο του πληθυντικού των θηλυκών σε –αι ή τον δημοτικό τύπο σε –ες. Στο ίδιο ποίημα υπάρχουν οι τύποι *γυναίκες, κάργες* στη δημοτική. Ανάλογη αναζήτηση μπορεί να γίνει και για τις καταλήξεις της ονομαστικής των θηλυκών στον ενικό αριθμό σε –ις (*Βάσις*) αλλά και της γενικής σε –ης (*Τραπεζής*). Με τις αναζητήσεις αυτές διαπιστώνεται ότι στη συγκεκριμένη στροφή υπάρχει μια πύκνωση τύπων της καθαρεύουσας η οποία εξυπηρετεί το ειρωνικό ύφος του ποιήματος, την υπονόμηση της γλώσσας της γραφειοκρατίας.

Δραστηριότητα για τη λέξη *Κυριακή*

Η αναζήτηση της λέξης *Κυριακή* στον ΣΠΛ του ποιητικού έργου του Γ. Σεφέρη θα μας δώσει μόνο μία εγγραφή: το «Ι» του *Μυθιστορήματος*. Στο ποίημα αυτό θα συναντήσουμε το ίδιο περίκλειστο ασφυκτικό περιβάλλον που εντοπίζεται και στην «Πρέβεζα» αλλά και επιμέρους διακειμενικά σημεία επαφής: τη χρήση του επιθέτου *μαύρος* (*μαύροι τοίχοι Καρυωτάκης – μαύρες Συμπληγάδες Σεφέρης*), την ύπαρξη ενός λιμανιού που ακυρώνεται η λειτουργία του (*Φτάνει το πλοίο. Υψωμένη σημαία./ Ίσως έρχεται ο κύριος Νομάρχης Καρυωτάκης – στα λιμάνια [...] βλέπουμε να φωτίζονται στο ηλιόγερμα/ σπασμένα ξύλα από ταξίδια που δεν τέλειωσαν Σεφέρης*), την μονοτονία της ζωής στον κλειστό χώρο και την επιθυμία διεξόδου και διασκέδασης (*Την Κυριακή θ' ακούσουμε την μπάντα Καρυωτάκης – στα λιμάνια/ την Κυριακή σαν κατέβουμε ν' ανασάνουμε Σεφέρης*) την αδυναμία πραγμάτωσης της αγάπης (*οι γυναίκες που αγαπιούνται/ καθώς να καθαρίζουνε κρεμμύδια Καρυωτάκης – σώματα που δεν ξέρουν πια πώς ν' αγαπήσουν Σεφέρης*).

Δραστηριότητα για τη λέξη *Εξηκονταρχία*

Η αναζήτηση στα διαθέσιμα ηλεκτρονικά λεξικά π.χ. λεξικό Τριανταφυλλίδη της λέξης *Εξηκονταρχία* θα επιφέρει μηδενικά αποτελέσματα. Τούτο θα δώσει την αφορμή να σχολιαστεί η επιλογή της ειρωνικής χρήσης από τον Καρυωτάκη μιας πλαστής λέξης που υποδηλώνει τον περιορισμό της ζωής σε μια επαρχιακή πόλη και το μικρό του μέγεθος της (προφανώς το περιορισμένο μέγεθος της πόλης ή και περιορισμένη σημασία της δεν δικαιολογούσε την ανάπτυξη *Εκατονταρχίας*).

Δραστηριότητα για τη λέξη *Νομάρχης*

Ζητείται από τους μαθητές να εξετάσουν τη λέξη *Νομάρχης* στον ΣΠΛ του Ανδρέα Εμπειρικού. Η αναζήτηση θα εντοπίσει το χωρίο *Ο κύριος Νομάρχης έρχεται...* το οποίο αποτελεί σαφή διακειμενική αναφορά στο ποίημα του Καρυωτάκη. Το χωρίο αυτό εντάσσεται στο πεζόμορφο ποίημα του Εμπειρικού «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλέες» το οποίο, στην ουσία, αποτελεί ένα ύμνο στον Κ.Γ. Καρυωτάκη

και το έργο του από την πλευρά του εισηγητή στου υπερρεαλισμού στην Ελλάδα Ανδρέα Εμπειρίκο.

Δραστηριότητα για τη λέξη *αηδία*

Στο λεξικό του Τρανταφυλλίδη αναζητούμε τη λέξη *αηδία*. Ως συνώνυμό της μας δίνεται η λέξη *σιχασιά*. Η αναζήτηση της λέξης αυτής στον ΣΠΛ του Κ. Βάρναλη θα μας δώσει ένα ποιητικό παράλληλο με την ιδέα του θανάτου από αηδία, έτσι όπως διατυπώνεται στην «Πρέβεζα». Ο Βάρναλης στο ποίημά του «Τρεις θάνατοι» αναφέρει πως *Πόντοι αρρώστιες με κάναν μοιρασιά/ θα πάω μονάχα από σιχασιά* ενώ λίγο παρακάτω επιβεβαιώνει έμμεσα το δάνειο της ιδέας του: *Ζηλεύω σου το θάρρος Καρυωτάκη/ να συμπαραλιάσεις την τρανή καρδιά*.

Γ. Βιβλιογραφικές προτάσεις

Σημειώνονται παρακάτω με σύντομο σχολιασμό μελέτες που αξιοποιήθηκαν στη συγκρότηση των διδακτικών προτάσεων καθώς και ορισμένες άλλες που μπορεί να αξιοποιηθούν από τους εκπαιδευτικούς στην εκπόνηση των διδακτικών τους σεναρίων:

Αγγελάτος, Δημήτρης. 1994. *Διάλογος και ετερότητα. Η ποιητική διαμόρφωση του Κ. Γ. Καρυωτάκη*, Αθήνα, Σοκόλης.

Άγρας, Τέλλος. 1988 [1938]. «Ο Καρυωτάκης και οι σάτιρες» στο Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Ποιήματα και Πεζά*, Επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Αθήνα, Ερμής, σ. 190 – 219 (μελέτη αναφοράς. Ίσως η πρώτη αξιόλογη μελέτη του καρυωτακικού έργου από έναν σύγχρονό του που αξιολογεί θετικά το έργο του).

Βογιατζόγλου, Αθηνά. 1988. «Οι ποιητικοί κήποι του Κ. Γ. Καρυωτάκη», *Η λέξη*, τχ. 79 - 80, σ. 882 – 887.

Γαραντούδης, Ευριπίδης. 1998. «Η αναβίωση του καρυωτακισμού. Ο Κ. Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του 1970», *Επιστημονικό Συμπόσιο Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σ.195 – 258 (εξέταση του φαινομένου του καρυωτακισμού και πλούσιο ποιητικό υλικό, υποστηρικτικό των όσων αναφέρονται στη μελέτη).

Γαραντούδης, Ευριπίδης. 2008. «Η ποίηση του Κ.Γ. Καρυωτάκη» στο Λ. Βαρελάς κ.ά. *Γράμματα II: Νεοελληνική Φιλολογία (19^{ος} και 20^{ος} αιώνες) Εγχειρίδιο Μελέτης*, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σ. 319-336. (ευσύνοπτη παρουσίαση των βασικών γνωρισμάτων της ποίησης του Καρυωτάκη, γραμμένη για μελέτη από απόσταση).

Δανιήλ Χρήστος. 2005. «Κώστας Καρυωτάκης» στο *Εναλλακτικό Διδακτικό Υλικό για τη Θ.Ε.: Γράμματα II: Νεοελληνική Φιλολογία (19^{ος} και 20^{ος} αιώνες)*. Υπερκείμενο. CD-Rom, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (παρουσίαση 15 ποιημάτων του Καρυωτάκη με ερμηνευτικά, γραμματολογικά και διακειμενικά σχόλια σε μορφή υπερκειμένου).

Καψωμένος, Ερατοσθένης Γ. 1990. «Δομές αντίθεσης στην ποίηση του Καρυωτάκη», *Κώδικες και Σημασίες*, Αθήνα, Αρσενίδης, σ. 136 – 155 (σημειολογική προσέγγιση των βασικών δομών αντίθεσης του καρυωτακικού έργου).

Κοκόλης, Ξενοφών. 1996. «Για το ποίημα 'Πρέβεζα' (ή 'Επαρχία')», *Αντί*, τχ. 623, σ. 58 – 61.

Κοκόλης, Ξενοφών. 1997. «Μια λέξη του Καρυωτάκη ανύπαρκτη», *Μικροφιλολογικά*, τχ. 2, σ. 29 – 30 (εξέταση της λέξης *εξηκονταρχία* από το ποίημα «Πρέβεζα»).

Κωστίου, Κατερίνα. 2002. *Η ποιητική της ανατροπής, Σάτιρα, ειρωνεία, παρωδία, χιούμορ*, Αθήνα, Νεφέλη.

Μπενάτσης, Απόστολος. 2004. «Τι νέοι που φτάσαμεν εδώ...» *Κώστα Καρυωτάκης, Από τα πρώτα ως τα τελευταία ποιήματα*, Αθήνα, Μεταίχμιο (σημειολογική μελέτη που προσεγγίζει ερμηνευτικά το σύνολο των ποιητικών έργων του ποιητή).

Ντουνιά, Χριστίνα. 2000. *Κ. Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Αθήνα. Καστανιώτης (με πλούσιο υλικό αναφορικά με τον τρόπο πρόσληψης του καρυωτακικού έργου).

Παπάζογλου, Χρήστος. 1988. *Παρατονισμένη μουσική. Μελέτη για τον Καρυωτάκη*, Αθήνα, Κέδρος (εστιασμένη κυρίως σε ζητήματα ύφους και μέτρου).

Peri, Massimo. 1983, *Πίνακας λέξεων του Καρυωτάκη*, Liviana Editrice, Padova.

Pontani, F. 1963. «Καρυωτάκης και Κάλβος», *Παρνασσός*, τ. Ε', σσ. 357 – 360.

Σαββίδης, Γ. Π. 1989. *Στα χνάρια του Καρυωτάκη, Κείμενα 1966-88*, Αθήνα, Νεφέλη (συγκεντρωτική έκδοση μελετών για τον Καρυωτάκη από έναν συνεπή μελετητή του Καρυωτάκη και επιμελητή των ποιημάτων του).

Σαββίδης, Γ.Π. - Χατζηδάκη, Ν. Μ. – Μητσού, Μ. 1989. *Χρονογραφία Κ. Γ. Καρυωτάκη*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Τζιόβας, Δημήτρης. 1990. «Η ποίηση του Καρυωτάκη ως πρόκληση στο μοντερνισμό», *Συμπόσιο για τον Κ. Γ. Καρυωτάκη*, επιμέλεια Μ. Μελισσαράτου, Πρέβεζα, σ. 411 – 423.

Τζιόβας, Δημήτρης. 1998. «Ποιητική μνήμη ή το φάσμα του καρυωτακισμού: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», *Επιστημονικό Συμπόσιο Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σ. 105 - 129.

Φραντζή, Άντεια. 1998. «Η ποιητική στην ποίηση του Κ. Γ. Καρυωτάκη», *Επιστημονικό Συμπόσιο Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σσ. 131 - 142.